

BATTYÁN — EGY BODROGKÖZI FALU A 16–17. SZÁZADBAN

Siska József*

**Herman Ottó Múzeum, Miskolc*

Egy 19. századi falusorolóban zöld Battyánnak nevezett helység a Bodrogek északkeleti részén, a Latorca- és Tice-patak között fekszik. Napjainkig nagy kiterjedésű erdeje van a Latorca déli oldalán. A jelzõt adó növényzet a katonai térképek tanúsága szerint az elmúlt korokban még nagyobb lehetett.

A települést, eddigi ismereteink szerint 1349-ben említik először. 1541-ben 26 lakott és 2 üres porta volt benne (VALTER1974, 47) 1851-ben 740 fő a népesség száma, és 313 hold szántó, 283 hold rét és 665 hold erdő alkotta határát. A kastély körül 93 hold majorsági beltelek feküdt (FÉNYES 1851, 160).

A BIRTOKOSOK

A falu I. Ferdinánd adományaként, 1560-ban került a Tárkányiak kezére, miután azt megelőzően több család birtokolta. Tárkányi István a háborúkkal terhelt 16. században részt vett az aktuális csatározásokban. 1599-ben Giorgio Basta ellen harcolt. 1614-ben a nemesi felkelők zempléni kapitánya volt. Utána a vármegye közigazgatásában vállalt funkciót, majd 1620-ban törvényszéki ülnök, 1621-ben alispán. Ebben a tiszteben több országos jelentőségű eseményen jelen volt. Országgyűlési képviselő volt Zólyomban Bethlen Gábor fejedelemsége idején. Ő képviselte harmadmagával a fejedelmet II. Ferdinánddal folytatott béketárgyalásokon. Részes

volt a nikolsburgi békét megelőző egyeztetéseknek. Ő képviselte a megyét Bethlen Gábor Brandendurgi Katalinnal tartott esküvőjén, Kassán. 1633-ban ismét őt küldték a soproni országgyűlésre. 1634-ben halt meg, utána István nevű fia örökölte birtokait, majd ennek unokája, Pribék Éva, az ungi főispán lánya. Ő 1688-ban ment férjhez a legnagyobb bodrogekői területtel rendelkező család leszármazottjához, Sennyey Istvánhoz (GYULAI 2006, 69–70).

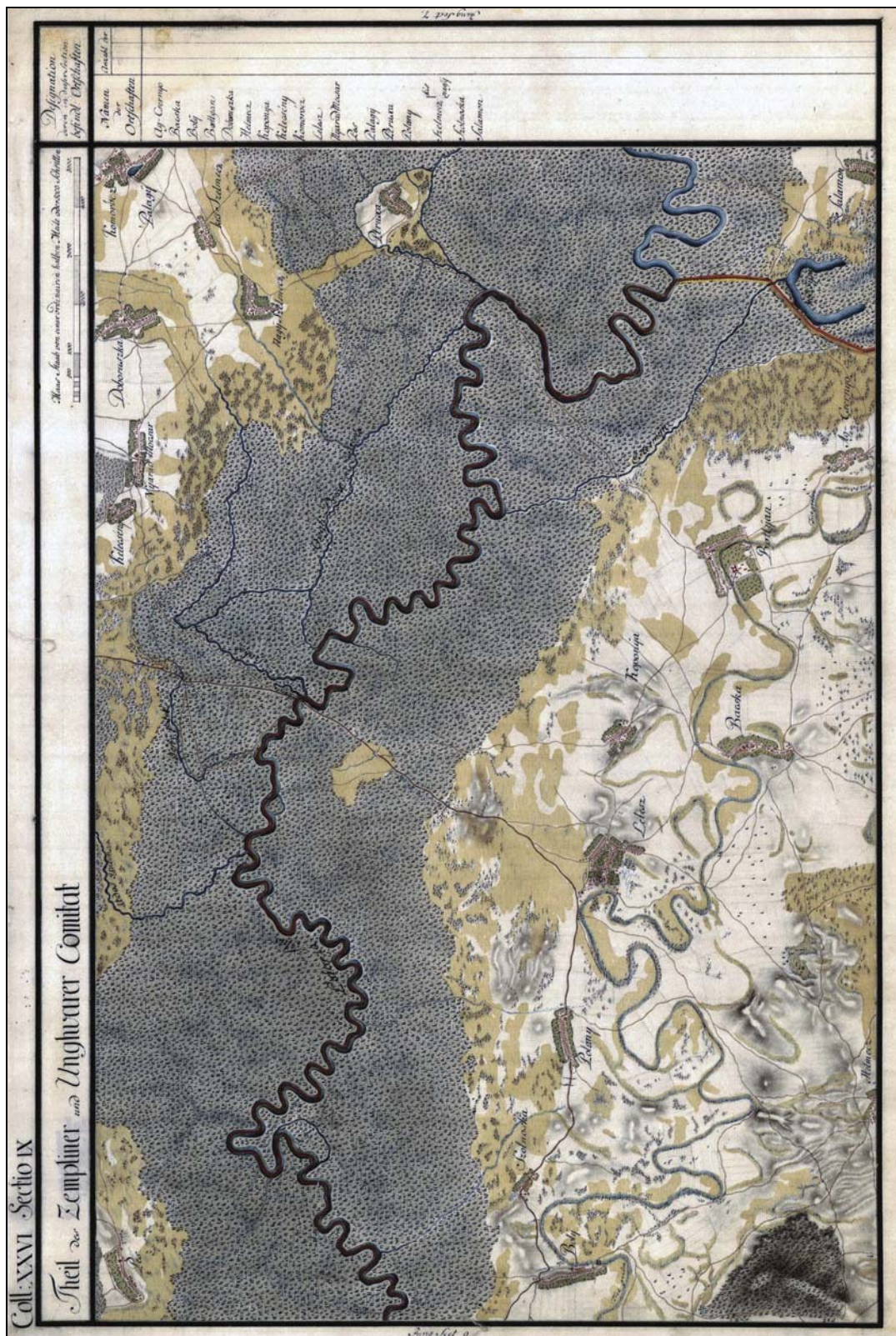
A VALLÁSI VISZONYOK

A középkorban a földesúr felekezete meghatározta a hozzátartozó jobbágyokét is. A battyániak a 16. század közepén tértek át a református hitre, elfoglalva a római katolikusok templomát. A zempléni református eszerek 1629-től jártak rendszeresen vizitálni a faluba.

Tárkányi István 1659-ben evangélikus templomot építtetett. Pribék Éva ezt a római katolikusoknak adta át az ellenreformáció idején. Az épület a falu közepén állt és tornyában három harang volt. Minden bizonnyal Wierd György eperjesi öntőmester műhelyében készültek (BOGOLY 1996, 44–45).

A FÖLDESÚR REZIDENCIÁJA

A nagytárkányi kastélyt Tárkányi Fruzsinnakapta meg. Tárkányi István neje, Szegedy Zsófia Battyánban 1648–1650 között építtette

1. kép. Battyán a II. Katonai Felvételen. Bécs, 1858

2. kép. A battyáni kastély 1905-ben

négyszögletű, belső udvaros, kápolnát is tartalmazó rezidenciáját. Az utódok a Rákóczi szabadságharcig épségben megőrizték. A háború után mindössze a keleti szárny maradt meg belőle, a császáriak és a kurucok kártétele miatt (BOROVSKY 1905, 23).

1654-ben III. Ferdinánd Tárkányi Istvánt megerősítette a Latorcán működő vízimalom és rév, valamint a falu felének zavartalan birtoklásában (BOGOLY 1994, 29).

ROZSÁLYI KÚN ANNA EPITÁFIUMA

Az 1585-ben a Szatmár megyei Rozsályon született Kún Annát 61 éves korában, 1646. május 5-én érte a halál (GYULAI 2006, 71). Korabeli szokás szerint az elhunytat családja körében, a keresztre feszített Krisztus alatt örökítették meg. Mivel Kún Anna először 15 éves korában ment férjhez Barkóczy Lászlóhoz, egymás után szülte gyerekeit, nyolc fiút és három leányt. Öt fiú még gyermekkorában meghalt. Másodszor Tárkányi Istvánhoz ment nőül. Közös leszármazottjuk egy volt, István.

Az epitáfium bal oldalán sorakoznak a férfiak. A zalai Barkóczyról származó apa áll élükön. Második hasonló nevű fia, aki 1601-ben született és 1660-ban halt meg. A második Barkóczy Ferenc, aki egy időben Ónod várának kapitánya volt. Barkóczy István a következő személy, aki édesanyját megelőzve hunyt el. A keresztfa közelében áll idősebb Tárkányi István, mögötte van fia, a battyáni várkastély építtetője. A kép jobb oldalán áll Kún Anna. Mellette van Anna és Judit nevű lánya, míg a harmadik nem érte meg anyja halálát.

Anna háromszor ment férjhez. Czobor János, Kékedy Zsigmond és Haller István volt a megtisztelt nemes ifjak sora. Judit a Szepesi Kamara ispánját, Melith István választotta élete párjává, akivel Kassán laktak.

Az epitáfiumon feltűnnek különféle építmények. A vélemények megoszlanak ezekről. A férfiak talán a nagytárkányi várkastély előtt állnak, a nők mögött pedig a rozsályi rezidencia idealizált képe látható. A korabeli nemesi

viseletek tanulmányozására kiválóan alkalmas a festmény.

A NÉPÉLET

A 17. századi életkörülményekről a református egyház vizitációs jegyzőkönyvei tájékoztatnak (DIENES 2008, 55, 109, 266, 378, 446). 1611 és 1623 között írták össze a lelkipásztorok javadalmait. 1629-től rendszeresen felkeresték az esperesek a falu eklézsiáját. Csulyak István 1629. szeptember 14-én érkezett Bottyánba, ahol Baracsi János volt prédikátor és Kún Pál a bíró. A templom egy részén a zsidely volt rossz. Az úrvacsorához a bort pénzért vásárolták Helmeceen vagy Leleszen. Kevesen járnak istentiszteletre. Tárkányi István udvarában egy „fattyat vett” leányzó süt fekete kenyeret. Az északi országrészen még a 20. században is sütöttek a „fekete kenyeret”. Ennek lényege, hogy a túlfűtött kemencében addig tartották, amíg felülete nem szenesedett el. A kisedés után késsel verték le a héját. Az ilyen kenyérnek különlegesen finom íze volt. A kenyeret búza- és rozsliszt keverékéből készítették. Tárkányi István nagyon nehezen szolgáltatta ki a Latorcán működő malomból az eklézsiának járó *sabbatalét*, azaz a szombati vámot. Ősidők óta járt ez a szolgáltatás. A falu iskolájában ez időben nem volt tanító, ezért a prédikátor tanította a gyerekeket.

1639. február 20-án volt a következő vizitáció. A feljegyzésből kiderül, hogy Kún Anna is megtartotta elhunyt férje szokását. Nagyon vontatottan hajlandó csak az uradalomból az ekléziát illető részt kiszolgáltatni. A jobbágyoktól sem kapja meg a gabonatermesztés „nehézségei” miatt a neki járó tizedet. Mivel a pap, Váradi Mihály ágyban fekvő beteg volt, ezért a bírót és egy helybeli polgárt hallgatta meg Csulyak István esperes.

1659-es vizitációra el sem mentek a falubeliek. Nem véletlenül, hiszen semmi

3. kép. Kún Anna epitáfiuma 1646-ból
(Ajtós Éva felvétele)

járandóságát nem adták meg a papnak. Tarcali Pál, zempléni kerületi esperes azt az utasítást adja a bírónak, hogy forduljanak a megyei közgyűléshez, amely szolgabírón keresztül gondoskodik a pap ellátásáról. 1670. január 21-én Szentpéteri János esperes látogatott el a faluba. Bezdédi Pál volt a pap, a bírói tisztet Székely István látta el.

A falu határát, mint általában az egész Bodroghözben az itteni jobbágyok is két nyomásban használták. Búzát, rozst, árpát, zabot, lencsét, kölest, borsót termesztettek. Szarvasmarhát, sertést, baromfit tartottak. Latorcában halásztak. Vásárra Királyhelmece, Kisvárdára, Ungvárra jártak. Időnként előfordultak Zemplén, Sátoraljaújhely és Nagymihály sokadalmain is (VIGA 1996, 26, 131).

IRODALOM

BOGOLY János

1994 *Betűkbe szedett régmúlt*. Királyhelmece.

- 1996 *Templomaink*. Királyhelmece.
- BOROVSKY Samu (szerk.)
1905 *Zemplén vármegye és Sátoraljaújhely*.
(Magyarországi vármegyei és városai) Budapest.
- DIENES István
2008 *Zempléni vizitációk 1629–1671. Miskolci Csulyak István zempléni esperes és hivatali utódainak feljegyzései*. Sárospataki Református Kollégium Tudományos Gyűjteményei, Sárospatak.
- FÉNYES Elek
1851 *Magyarország geographiai szótára*. Kozma Vazul, Pest.
- GYULAI Éva
2006 Nagytárkány birtokosai és adózói a 16-17. században. In VIGA Gyula szerk. *Nagytárkány I. Tanulmányok a község településtörténetéhez és néprajzához*. Somorja-Komárom. 55–129.
- VALTER Ilona
1974 A Bodrogköz honfoglaláskori és középkori településtörténete. *Agrártörténeti Szemle* 1–2. 1–55.
- VIGA Gyula
1996 *Hármas határon*. (Tanulmányok a Bodrogköz változó népi kultúrájából) Miskolc.